

**transformant la formació de persones adultes,
canviant la societat, mudant nosaltres**

Quaderns d'Educació Contínua

**transformant la formació de persones adultes,
canviant la societat, mudant nosaltres**

Editor

pep aparicio guadas

**Consell de direcció
i coordinació**

Tere Vila, Encarna Such Cardona,
Juanma Sanchis Marqués, M. Nieves
Roselló, María José Picher, Carlos
Pallarés, Rosa Navarro, Pascual Múrcia
Ortiz, Dolors Monferrer Ferrando,
Rosa M. González Conca, Goio Fidel
Sarmiento, Iolanda Corella Llopis,
Francisca Borox López, Isabel Aparicio
Guadas

Coordinació i gestió OJS

Iolanda Corella Llopis

**Consell de redacció
i assessorament**

Antonia de Vita (UNIVR), Dolors Vinyoles
(Escola de la Dona-Diputació de Barcelona),
Inma Vilatersana, Jordi Vallespir (UIB),
Antoni Tort (UVIC), Joan M. Senent
(UV), Francesca Salvà (UIB), Manuel
Rodríguez (UV), José Ignacio Rivas (UMA),
Piergiorgio Reggìo (UNICATT), Cruz Prado
(ULASALLE), Anna Maria Piussi (UNIVR),

Agustí Pascual (UV), Isabel Redaño
Francés (IPF), Sebas Parra (UdG), Josep
Mª Navarro i Cantero (LFCOOP), Peter
Mayo (UM), Vicent Mas (UA), Àngel Marzo
(UB), Manel Martí Puig (UJI), Fernando
Marhuenda (UV), Fernando López Palma
(UB), Licinio C. Lima (UMINHO), Colin
Lankhshear (JCU), Michele Knobel (MSU),
Francesc Hernández Dobon (UV), Francisco
Gutiérrez † (ULASALLE), Anna Gómez
(UVIC), Paula Guimarães (UL), Rosa M.
Falgás (ACEFIR), Pep Lluís Grau, Gloria
Díaz (UB), Joan Colomer (UdG), José Clovis
Azevedo (Centro Universitário Metodista
IPA), Rafa Castelló (UV), Isabel Carrillo
(UVIC), Marián Aleson Carbonell (UA),
Xavier Besalú (UdG), Antonio Benedito
(UV), José Beltrán Llavador (UV), Clara
Arbiol González (UV), Vicent Aparicio (UV),
Marina Aparicio Barberán (IPF), Consol
Aguilar (UJI), David Abril (UIB), Loris
Viviani (IPF), Mercè Morey (UIB), Diego
Morollón (IPF), José R. Belda Medina (UA).

Correcció i traducció

Joaquín Martínez Ortiz

Disseny i maquetació

gap

Quaderns d'Educació Contínua. Nova etapa

Redacció, secretaria i administració:

C/. Sant Agustí, 7 • 46800 Xàtiva
tarefa.pv@gmail.com

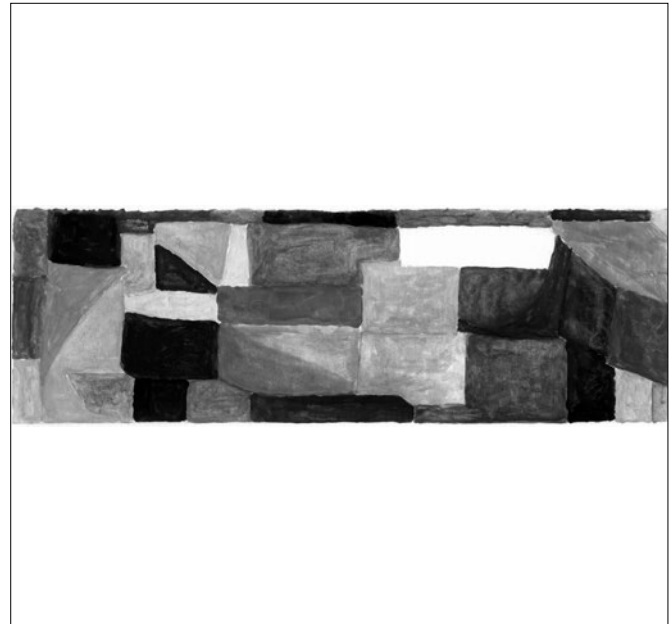
ISSN: 1575-9016

ISSN: 2605-1796 (digital)

Dipòsit legal: V-5125-2000

Revista indexada en GeoDatos: Indexador de Geografia e Ciências Sociais
<http://www.dge.uem.br>

(Quaderns d'Educació Contínua
no es fa responsable de les opinions
dels col·laboradors de la revista.)

Títol: Mural

Autora: Vicent Penalba

Tècnica: aquarel·les

Dimensions: 27,5cm x 9cm

Any: 2018

IPF: Institut Paulo Freire • UV: Universitat de València • UdG: Universitat de Girona • UVIC: Universitat de Vic • UJI: Universitat Jaume I de Castelló • UA: Universitat d'Alacant • ACEFIR: Associació Catalana per l'Educació, la Formació i la Recerca/Associació Europea d'Educació d'Adults • UB: Universitat de Barcelona • FDC: Desenvolupament Comunitari • UIB: Universitat de les Illes Balears • UM: Universitat de Malta • UMINHO: Universitat del Minyo • UNIVR: Universitat de Verona • ULASALLE: Universidad de La Salle • UNICATT: Universitat Catòlica de Milà • UMA: Universitat de Màlaga • UL: Universitat de Lisboa • JCU: James Cook University • MSU: Montclair State University • LFCOOP: La Fàbrica Cooperativa

carpeta

La vida en el centre: escriure en temps d'estranyesa

Clara Arbiol • 5

L'aprenentatge al llarg de la vida

Paula Guimarães • 14

Educació, comunitat i territori: escola popular d'educació contínua

Isa Redaño i Alba Marzo • 27

La relació pedagògica entesa com una relació social: bases per un programa didàctic

Almudena A. Navas • 37

contínua

De l'educació popular a les democràcies participatives

Tomás R. Villasante • 49

persones, territoris i experiències

L'Aula de Ciutadania de l'Escola d'Adults de Lliria, un exemple de tot açò...

Nicolás A. Marco Pérez • 69

Escola popular d'educació contínua al Barri Besòs-Maresme, Barcelona

Martinet Solidari • 75

Projecte singular "Aula rural oberta"

Leonor Marco • 82

Repartir i compartir. Aprenentatge col·laboratiu en un cercle d'alfabetització

Alicia Àvila • 85

La transformació educativa serà feminista, o no serà. Per un programa d'educació pública radicalment feminista

Intervenció de l'Assemblea Grogà de Gràcia a la III Jornada per l'Educació Pública a Gràcia • 93

Educació popular, ciutadania i emancipació: un moviment perenne

Anna Gómez i Mundó • 104

investigació

Elements epistemològics per a una formació humana alliberadora

Jose Clovis de Azevedo • 111

arxiu dialògica

Dona i formació: la difícil consolidació de les escoles d'adultes a Espanya (1906-1915)

Pere Fullana Puigserver • 119

llibres

Biograficitat. Aspectes d'una nova teoria de l'aprenentatge social.

Peter Alheit. Biblioteca Paulo Freire 36

Dolors Monferrer Ferrando • 131

fotografia

«Aprenent amb persones adultes...» • 133

Com participar

Quaderns d'Educació Contínua?

Les pàgines de la nostra revista estan obertes a tot tipus de col·laboracions relacionades amb l'Educació i la Formació de les Persones Adultes. El nostre interès és oferir la publicació a tots aquells que desitgen col·laborar en ella exposant els seus coneixements, les seues reflexions i experiències analitzades. Així com també a les persones i institucions que desitgen difondre a través dels Quaderns d'Educació Contínua les seues iniciatives i activitats dins d'aquest àmbit.

Les col·laboracions han de requerir les següents condicions bàsiques:

- L'extensió dels treballs serà de 10 pàgines en format DIN A-4, a doble espai, amb un títol que sintetitze el seu contingut. És convenient d'intercalar apartats que divideixquen i ordenen les diferents parts de l'exposició.
- S'enviarà dues còpies del treball acompanyades d'una versió d'aquest en suport informàtic, preferentment en Winword. S'aconsella, si el tema ho permet, incloure gràfics, quadres sinòptics, etc., que il·lustren i completen el contingut del text.
- Com és natural la revista podrà realitzar una «correcció d'estil» sobre el text original, que en cap dels casos alterarà els conceptes ni l'enfocament adoptats per l'autor.
- Notícies i dades per a ser incloses en les pàgines informatives de la revista, sobre congressos, jornades, convenis, acords, programes, plans, iniciatives, projectes; cursos, conferències, debats, premis i concursos; publicacions de llibres, revistes, manuals, etc.
- Ha d'incloure sempre la font responsable i les notes de referència on el lector pugui requerir major informació.

De l'educació popular a les democràcies participatives

Tomás R. Villasante (RED CIMAS i Prof. Honorífic UCM)
Traducció: Rosa Navarro i Juanma Sanchis

“Com és possible que els homes lluiten per la seua servitud com si es tractés de la seua llibertat?” (Baruch Spinoza).

“... que tals necessitats tinguen per origen l'estómac o la fantasia en res canvia les coses i el desig implica la necessitat: és l'apetit de l'espirit, tan natural com és la fam per al cos, i d'ací és que extrauen el seu valor la majoria de les coses” (Karl Marx).

1. Problemes amb les preguntes dels educadors i activistes en els moviments socials.

En aquests primers mesos de 2019 he tingut l'ocasió de **debatre amb diversos col·lectius** d'educadors i activistes, tractant de respondre a les seues preguntes i a les meues pròpies, en un parell de tallers amb el Colectivo Freinet de les Illes Canàries i més recentment amb una publicació de l'Institut Paulo Freire (Corella et alt. 2019) que recull les seues preguntes i debats amb Antonia de Vita i David Abril sobre “el temps de la por” (pg.15) i l'educació permanent. Aquests debats em suggereixen escriure sobre els moviments socials i la construcció democràtica. La publicació d'aquests debats coincideix amb els 50 anys de l'aparició de “La pedagogia de l'oprimit”, per la qual cosa també m'ani-

me a plantejar noves propostes sobre tot el que hem avançat des de llavors. Estic preocupat, però no tant per la por al fet que les polítiques més reaccionàries estiguen tornant, sinó perquè les preguntes que encara ens fem s'estiguen quedant tancades en un bucle sense eixida, en debats teòrics poc operatius, o en respostes simples amb les quals ens manegen des dels mitjans de comunicació dominants. Aniré seguint les qüestions plantejades en el llibre de l'Institut Paulo Freire per a discutir i aportar a quines estratègies seguir i com construir-les?

En els debats es preguntava el perquè dels feminismes, o l'actual crítica de l'economia neoliberal, i també per l'avanç de la ultradreta i el seu cinisme, i què es pot fer en l'educació. Fa 50 anys quan Paulo Freire va escriure el famós text, hi havia dictadures al Brasil i diversos països, i la situació era pitjor que l'actual. Ara anem bé si aprenem d'aquells anys i actualitzem les estratègies amb els moviments actuals de resistència i resiliència. No és mal senyal que hi haja fraccions que reaccionen defensant el capital i el patriarcat com a tal, i que es dividisquen les forces conservadores. Segurament no hi ha una via tan simple com donar suport al vot útil, o afiliar-se a partits, o tractar de conscienciar la gent. Encara pot ser necessari votar el menys dolent o fins i tot implicar-se en plataformes ciutadanes, però l'educació popular pot i ha d'anar més al fons per a la transformació social. La pedagogia no pot quedar limitada a allò que ja saben els educadors, des de l'escola de primària fins a la universitat per a majors. La motivació per a no abandonar (ni els educadors ni els educands) ha d'anar més enllà de les rutines en què està instal·lada. Qualsevol canvi de fons no serà per la via fàcil, es necessiten estratègies que tinguin en compte tant els "desitjos" com les "necessitats" de la gent del comú.

En el llibre citat (pg. 53) David Abril ens obri les seues primeres preguntes: "Què ha canviat en aquests 50 anys? Veureu que aniré plantejant-me preguntes per a les quals no tenim respostes. Aquesta és una de les incerteses que fan que encara ens sentim més insegurs com a ciutadans i com a professors"... I continua (pg. 68-69): "I diu una altra vegada Boaventura de Souza: "vivim en un temps on hi ha preguntes fortes i respostes febles"... De nou David Abril: "Totes i tots som, en algun moment o circumstància opressors; requereix que prenguem consciència d'això i que descolonitzem la nostra manera d'entendre el món...", "...perquè ens hem criat en una societat patriarcal, capitalista, etnocèntrica, que fa que continuem mirant els altres amb superioritat, especialment si venen del sud"... **L'autoreflexió (si és possible de manera col·lectiva) pot ser una primera pregunta.** Però és diferent que ens fem aquesta pregunta sobre les teories, sobre experiències exòtiques, sobre vivències personals, o sobre "analitzadors". Perquè podem quedar-nos tancats en debats sobre cada ideologia o autor de referència, sense veure el que puga tindre d'operatiu per a la situació concreta; o assistir a xarrades sobre experiències d'altres llocs que no jutgem possibles en el nostre cas; o lamentar-nos de les vivències personals. Millor serà

la reflexió sobre “analitzadors concrets” (accions provocadores) per a acostar-nos a les motivacions de la gent que fa coses interessants.

En el citat text, Antonia de Vita pren com a referència un estudi de “Grounded theory” i un esquema de Lucia Bertell (pg. 202) sobre les motivacions de l’“economia diversa” (accions de l’economia alternativa). Al final col·loca 4 elements motivadors: Ingressos-rendibilitat, Intercanvi, Relacions d’utilitat, Viure en simplicitat. Això ens mostra que cal començar per preguntar a la gent quines són les seues motivacions, i que la gent sap articular aspectes molt diversos, i fins i tot contradictoris. Que no hi ha una motivació única, sinó articulacions complexes. L’analitzador de l’“economia diversa” és un cas interessant, però aquesta “Grounded theory” es queda en una anàlisi qualitativa, sense la primera peça del procés en el seu esquema de conclusions: el rebuig previ del treball assalariat, i de la vida alienada (que se cita en altres parts de l’estudi: “insatisfacció amb el treball anterior o per un desig de trobar en el treball alguna cosa significativa...”). Perquè el segon esquema de la mateixa pàgina parteix de l’“elecció del treball” com una reflexió conceptual. Per a la presa de decisions **primer és la reflexió o l’acció analitzadora?** Es tracta de conscienciar o d’experimentar? Aquesta és una pregunta fonamental per a l’educació popular. En altres parts aquest mateix informe col·loca en primer lloc l’experiència alienadora del treball que es rebutja, abans que l’elecció d’altres formes de l’“expressió de si mateix”. Tot està connectat, però els processos tenen les seues pròpies preguntes, i aquestes autores trauen les seues conseqüències sense la pròpia gent. Ens sembla millor aplicar la investigació-acció-participativa o la soci-praxi, que les avaluacions qualitatives no contrastades en “tallers de devolució creativa”. Més endavant es proposaran unes formes concretes de construir aquestes estratègies participatives.

De moment veurem un “pentalema” (Galtung, 2004) a partir del debat en grups i les conclusions del llibre que estem comentant. Es poden superar dilemes, en què es manifesten moltes persones, i estar atents a les variades proposicions que apareixen. Recollint diverses posicions, es pot organitzar un debat molt creatiu, més enllà de donar opinions, a partir de fer una “**devolució creativa**” com la que proposem. Un eix podria estar entre presentar-se com un “projecte de vida”, un “model”, al qual aspirar, enfrontant el fet que l’educació no deixa de ser un “bàlsam o matalàs”, un “alleujament”, com deien uns i altres. Però podem posar un altre eix, que també es nomenava, entre una educació que parteix de molta burocràcia i autocensura, on cadascú té el seu discurs, enfront d’altres possibilitats. Algunes persones deien la importància d’“escoltar” per a un “diàleg de sabers”. D’aquesta forma així “es va fent”, segons el “marge de maniobra” de cada situació. Fins i tot rescatem opinions que apunten a construir “projectes comuns” més enllà de l’aula o fins i tot amb moviments socials. Perquè quan fem un “taller de creativitat social” obrim els debats sobre les causes i les propostes d’acció possibles, com en l’escala que puja (de baix a l’esquerra cap

amunt a la dreta). És una manera de superar el qualitatiu amb un “pentalema” que desconstrueix més a fons els dilemes i obri nous camins, des d’allò que diu la pròpia gent. Una posició minoritària es pot convertir en una construcció col·laborativa general, des del participatiu, no des de l’educador o activista:

Un model?	Actuar amb moviments?
Un projecte de vida?	Projectes comuns?
	Marge de maniobra?
	Es va fent
	Diàlegs de sabers?
	Només escoltar?
Burocràcia	
Autocensura	Bàlsam i matalàs?
Cadascú el seu discurs?	Alleujament...?

Es parla molt de conscienciar, però això no és el que plantejava Paulo Freire, almenys no com la manera d’explicar a una altra persona les raons que ha de tindre i defensar. I quan ja s’accepta que no es tracta de conscienciar, sinó de provocar espais, algú passa a parlar de “diàleg de sabers”, almenys poder entendre’ns des de la multiculturalitat de la qual partim. Però parlant s’entén la gent? Segurament és un bon pas que puguem escoltar i entendre les altres persones, però em tem que cadascú es queda amb la seua idea en la major part de les ocasions. Diu la dita popular: “més fets i menys paraules”. És possible avançar i no quedar-se en la soledat del professor/a o de l’activista que es queda aïllat, com a incomprés? Tractarem en aquest text d’aportar alguna cosa sobre què significa “transduir”, és a dir avançar amb salts des de l’**acció-comprensió**, més enllà dels diàlegs benintencionats. Com podem obrir pràctiques col·laboratives, sense respostes tancades, per a construir en cada situació concreta? D’aquests debats traiem alguns suggeriments que ens donen sentit, i les anirem posant en relació amb la metodologia que volem aportar (“soci-praxi”) perquè es puguem articular algunes estratègies transformadores.

Per a començar prenc de David Abril (pg. 22): “Pensar més enllà de l’escola. Aprendre de les experiències de resistència i de mobilitat social... una pedagogia elaborada amb els oprimits i no per a ells...”. Segueix: “Aprendre de les nostres persones majors. Per exemple dels iaio-flautes, que han sigut dels pocs col·lectius mobilitzats supervivents de la dissolució del 15M i que recentment han tornat a alçar la bandera de la dignitat amb la defensa del creixement de les pensions de jubilació enfront del missatge que el sistema de pensions és inviable. Moltes vegades no estan lluitant per les seues pensions, que igual ja les tenen assegurades; estan lluitant en tot cas per les nostres”... “especialment elles s’han dedicat a cuidar dels fills i els nets en aquests

anys de crisi en aquest bastió d'humanitat que són les cures com a activitat principal de producció de vida...”... “aprendre de la lluita feminista que s'enfronta al masclisme més desacomplexat de la història contemporània postsufragista”... “unir dones de les condicions socials més diverses a tot el món, a partir de la convocatòria de vaga mundial feminista del passat 8 de març”...“hauríem d'aprendre: la constància, la resiliència, la sororitat, les cures, i l'alegria, malgrat els assassinats de dones que persisteixen...” I segueix amb referència a altres moviments socials actuals, accions més enllà de l'aula.

2. La creativitat social: “Per què ho fan?”

La investigació que cita Antonia de Vita (pag 38), preguntant a “treballadores i treballadors de les economies diverses” (“per què ho fas?”) és molt semblant a la pregunta d'investigació que vaig fer en el canvi de segle a Amèrica Llatina i Madrid: “Per què fan el que fan?” en aquest cas sobre activitats socials en general. Açò em va portar a escriure un llibre sobre què podria ser la “creativitat social” i les “metodologies participatives” (Villasante, 2006). Recupere ara d'aquell ampli text tan sols **l'estranyesa de la gent davant la pregunta**. És a dir, que la gent més creativa no s'havia fet aquesta pregunta a fons, més aviat cap a coses creatives sense molt de debat del perquè intel·lectual. En el capítol 5 sobre “creativitat social” ja aportava: “No hi ha uns éssers més creatius que uns altres, sinó situacions més o menys propícies perquè es donen creativitats, i estils de saber abordar-les...”... “En preguntar a la gent per què feien el que feien el primer era quedar-se estranyats, amb l'actitud de qui no li ho ha preguntat mai. I només després d'un moment començaven a construir algunes rasons, moltes d'elles com hem dit relacionades amb experiències de família o d'adolescents. Amb l'antropologia li podríem dir “ritus de pas”, però no sols per la significació simbòlica, sinó per l'“encarnació”, més corporal que altra cosa, de les relacions i vincles viscuts, i la forma o estil de fer-ho.”

En aquell llibre es relacionava aquesta posició de base empírica amb les justificacions teòriques de Maturana i Varela, d'Illich i Freire, Piaget i Vigotsky, el debat de Jung amb Freud, de Pichon-Rivière i Guattari, de l'ecofeminisme de Fox Keller i d'Ibáñez, etc. Resumisc a on ens porta això amb una frase de Paulo Freire: “És important fer veure que la reflexió no és suficient per al procés d'alliberament. Necessitem la praxi, o en altres paraules, necessitem transformar la realitat en què ens trobem.” Al final del capítol per a ser coherents amb aquestes reflexions es proposaven tres accions concretes: a) “escoltar els cossos”, perquè sempre hi ha “dobles llenguatges”, i el no verbal ens diu moltes més coses que el verbal, és més profund i significatiu en els grups. b) “drames amb grups”, des de la lògica dels “grups operatius” per a desbloquejar situacions i desinhibir-se, i c) “eixir al carrer”, com els situacionistes, per a construir situacions. Per això diem “soci-praxi” a allò que fem, perquè li do-

nem molta més importància a la praxi (acció-reflexió-acció) que al “diàleg de sabers” (sobretot quan aquest es queda en un debat de conceptes) que a penes es relacionen amb “analitzadors”, fets o provocacions, que ens indiquen causes concretes, moviments o camins oberts.

Tornant al debat de Xàtiva (pg. 38 i 39) s’insisteix en el **valor de la creativitat pràctica**: “autoritas, ser autors/autoritat social...”... “una relació estreta entre modalitats de creació de valor específiques... i la generació de formes de resiliència creativa individual i col·lectiva”... “per a sentir-se orgullosos de si mateixos i del seu propi ser, del seu propi saber fer...” Allò que L. Bertell anomena: “practicabilitat de la vida i, amb aquesta, del treball mitjançant accions quotidianes realitzades amb certa autonomia, en la qual els subjectes practiquen des de baix alguna cosa que volen des de la seua pertinença al vivent”. Antonia de Vita ho repeteix en diverses ocasions: “creació de valor” (pg. 27, en el títol de la seua ponència), “la idea d’autonomia que Ivan Illich definiria com aquella propensió que “habilita a l’existència” (2005), una postura generativa possible en un horitzó de la pedagogia de la creació social” (pg. 44). I citant al pedagog japonès Makiguchi (pg. 108): “la vida mateixa és un procés de creació de valor, i l’educació amb les seues metodologies, hauria de conduir-nos cap a aquest fi,...”... “la capacitat creativa”..., “la pedagogia és el primer camí per a crear valor, no l’economia”. Crec que s’entén que és “valor d’ús”, encara que el neoliberalisme el tracte de fer passar a “valor de canvi”. A. de Vita (151): “El capitalisme es menja les diferències perquè tots els dies ha de posar en marxa altres valors; i què és un valor?; la diferència; i qui fa la diferència?; les diferents subjectivitats... produeixen valor. Tota aquesta perspectiva produeix valor, i el mercat l’observa i el pren...”.

Des d’on es creen els valors i què passa amb ells? Com apareix la creativitat social i l’usen unes o altres estratègies? No és una qüestió lineal sinó complexa, perquè “la ciutat no és un arbre” com va argumentar Ch. Alexandre (1965). No hi ha una única raó que es pugui explicar des de fora de les pròpies vivències, perquè tots som part del mateix sistema que observem. Félix Guattari usa la metàfora del “rizoma” per a indicar la complexitat de les connexions vinculars en què ens eduquem i creixem. Altres autores, com Cristina Carrasco (2016), usa la metàfora de l’“iceberg” per a indicar tot el que es queda per davall de l’economia convencional. Després de viure a Llatinoamèrica preferisc la metàfora dels “**manglars**”, perquè conjumina tant la complexitat de relacions i el fet que no es veja la realitat subjacent. A més el manglar pot fer referència a les “estructures vinculars” (Pichón-Rivière, 1987, 1989), no sols als “interessos” (d’una classe, de gènere, etc.) com unes “essències objectives” que podrien tindre els assalariats o les dones de per si. No estem ací buscant les essències de res, sinó més aviat les relacions que ens estan construint, més les “cartografies” situacionistes que ens puguen ser operatives, que les “arqueologies” de l’èsser o alguna ontologia filosòfica.

Si volem acostar-nos a com es construeix la realitat de la nostra comprensió i de les nostres conductes, podem començar pel subsol, per la terra on s'arrelen els manglars. És a dir, en el nostre cas pel cos biològic amb els seus **mecanismes relacionals cel·lulars** (aquells dels quals no som conscients i actuen sense saber-ho nosaltres). Per exemple, les relacions dels bacteris actius que portem amb l'alimentació diària en l'aparell digestiu, o el funcionament del nostre sistema immunològic que ens està defensant durant les 24 hores, etc. O les connexions que es produeixen en el cervell, entre les neurones de la part més "reptiliana" i del "neocòrtex", o amb la resta de terminals nervioses en tot el cos. Hi ha una gran creativitat cel·lular pel seu compte, hereva dels processos evolutius, de la qual no tenim consciència (excepte pels estudis neurològics), i que està en la tasca de mantindre i ser creativa davant els avatars de la vida. Aquesta és la primera creativitat vital de la qual aprendre.

D'aquests impulsos gens conscients que mantenen la nostra vida, podem passar als inconscients, que es reflecteixen per exemple en els somnis, i que des de Freud podem intentar entendre una mica dels seus llenguatges xifrats. És com bussejar per l'aigua entre els manglars, no és el fang que només veiem en la seua superfície (com el nostre cos), sinó la bellesa dels troncs retorçats i els peixos variats que allí habiten. EmERGEIXEN ací els desitjos inconscients, influïts per les relacions familiars i socials en què vivim i vam ser educats. Hi ha unes pulsions sense control, d'afectes i **desitjos**, més enllà de les creences de cadascú (que el que ens solen fer és més aviat reprimir aquelles maquinacions). Estem en la "**intraestructura**" com la va denominar Paul Virilio i ho reprén A. Lans (2018). Encara que la psicoanàlisi ha tractat de reencaminar aquestes pulsions, no hi ha acord sobre com fer-ho, i només sabem que emergeixen creatives i naden pel seu compte. La nostra ment continua sent una gran desconeguda, però molt intuïtiva

Si eixim de l'aigua cap a l'aire, amb els manglars, podem establir-nos en els **preconscients** mentals. És a dir, en una sèrie de conductes rutinàries que a penes pensem i que ens constitueixen en allò que fem i influeixen en la consciència. Practiquem una sèrie de ritus i costums socials, que en convertir-les en hàbits rutinaris ens van construint el que som, ens configuren els interessos comuns que defensem. Els interessos de gènere, edat, classe, cultura, no els elabora cada persona aïlladament, sinó allò que vivim en les nostres pràctiques, en les nostres relacions quotidianes. Confiances i pors que brollen d'aquests "instints" preconscients, tant per a lluitar per la nostra classe social o pel nostre país, per exemple. Almenys, en aquest aire mental (de tempestes o de mar en calma) podem intentar anomenar tots aquests processos, com una "infraestructura" d'**interessos** en joc.

La part conscient dels manglars és el que il·lumina el sol o la lluna, la qual cosa es pot veure i conèixer a vol d'ocell, per damunt dels entramats complexos que ja hem assenyalat. Religions i **ideologies tracten de posar ordre** en aquesta realitat tan

emergent de desitjos i interessos, tan complexa. És el “conscient discursiu”, és a dir, són els “esquemes conceptuals” que Pichón-Rivière analitza amb allò que denomina l’E.C.R.O. Tots tenim i usem “esquemes conceptuals referencials operatius”. I ni tan sols som conscients que tenim aquests preconceptes, moltes vegades, amb els quals jutgem allò que hem de fer. Aquestes són les justificacions que argumentem per al nostre fer social, ètic i polític. Encara així no és que estiguem absolutament condicionats, perquè podem ser del sol o de la lluna, aprofitar una tempesta o dansar amb els ocells, reprimir els desitjos o alliberar-los, defensar els nostres interessos o ocultar-los, perquè hi ha moltes formes en què podem triar d’acord amb el nostre entorn (que pot estar constituït per “conjunts d’acció” molt variables i articulables entre si).

Hi ha una gran varietat de justificacions possibles, pensem que les adoptem de manera lliure, però des de baix estem influenciats per la biologia i l’ecologia d’on vivim tant com per la infraestructura (interessos) i la intraestructura (desitjos) dels quals partim, encara que no siguem conscients. I a més des de dalt ens està pesant el clima (sol, núvols, lluna, vents) de la família i els mitjans de comunicació on ens hem educat i vivim. Els diem “**Equivalents Generals de Valor**”, és a dir, aquests valors que són com el “super-jo” que ens està jutjant i que sentim en actuar (des del pare, al mestre o al cap). Un manament cultural per a ser “el guanyador”, el triomfador sobre el perdedor, l’orgull de la família i de la comunitat, enfront dels altres, com si estiguérem en la lluita a mort per la sobre-vivència. Dins del que cap hem de triar. Per exemple en el debat de Xàtiva: “...els preadolescents, ser xic o xica, està molt lligat a una norma de gènere; és a dir, que el gènere és molt normatiu; què significa ser el xic perfecte? què significa ser la xica perfecta?”... “retorn del patriarcat i de la crisi del patriarcat”... Afegia Dolors Monferrer (pg. 165-6) que també els homes pateixen el patriarcat: “Perquè igual que he tingut dones maltractades en les classes i sé que són persones amb molt de dolor, amb moltes mancances i amb molts problemes...; ells són homes amb molt de dolor, amb moltes mancances i amb molts problemes. Ho he vist en unes i en altres. I és quan veig que el patriarcat és horrible, és castrant, és violent i fa que la gent malvisca i es facen mal.”

En aquest debat de l’Institut P. Freire, una mare llig un text de Claudio Naranjo (pg.182): “l’educació és per a tindre treballadors; no és per a tindre el desenvolupament humà... perquè la gent obeeix manaments i perquè no pensara molt per si mateixa. S’imposa la conformitat. Bourdieu, un sociòleg francès, va encunyar el terme “sistema reproductiu”...“la veritat és que el problema del món boig som nosaltres. Nosaltres creem el món boig i no reconeixem la nostra bogeria; així com els bojós en general no reconeixen la seua bogeria.”... “I aquest “com tots som” jo l’anomene la ment patriarcal. Una ment voraç. Volem més, volem créixer, volem dominar...”. Cosa que ens porta a relacionar **patriarcat i relacions operatives**, que van al fet que la família i l’escola ensenyen relacions d’autoritat, més que teories... per a interioritzar la normalitat hegemònica (cosa que també planteja la psicologia social de Pichón-Ri-

vière o l'esquizoanàlisi de Guattari, etc.), és a dir, un sistema reproductiu més basat en relacions que en conceptes.

Algunes feministes han encunyat les sigles del *BBVA* com a crítica al model de Burgés, Blanc, Home, Adult, que critiquen com a referent de qui oprimeix tant a treballadors, altres ètnies i colors, dones, xiquets/es i vells/es. Caldria afegir també CB (Caixa Bank) com a “Consumista i Bord”, per exemple. Perquè allò que s'està criticant és l'estil al James Bond, Berlusconi, Trump, Bolsonaro, etc. i d'altres *BBVA* i *CB* que hi ha pel món que es presenten com a Equivalents Generals de Valor, i tenen molts seguidors. Aquest model es basa en la família de tipus patriarcal, triangular i normativa (encara que siga molt cínica i hipòcrita en la realitat), en la qual s'ha educat des de fa segles a xiquets i xiquetes, on a penes es cuiden les diferències, on es normen els desitjos i els interessos, es reprimeixen les diferències i diversitats. Qui s'aparta del model és un “perdedor” o una “perdedora”, no té possibilitats de triomfar, de tindre èxit a la vida. Per això construir des de la diversitat de les persones que no volen ser *BBVA* i *CB*, que des de les nostres experiències vitals aspirem a ser **creatius de valor de vida**, d'ús (treballadors, no blancs, dones, no masculistes, xiquetes/es, majors, no consumistes, ni bords) és una oportunitat d'obrir altres formes de vida, demostrar que es pot viure amb dignitat i donar “certa enveja” ètica i decent, en comunitats cuidadores sense acumular balafament, violència i explotacions.

3. Construir “ritus de pas” amb les R.O.C.E.

Partim en nàixer com a humans d'una gran vulnerabilitat i de les necessitats d'interdependència, en comparació amb altres mamífers les criatures dels quals adquireixen abans la capacitat de valdre's per si mateixes. El nostre cervell tarda a desenvolupar-se, i ho fa en relació amb la mare, amb els jocs i amb l'ambient nutricional i social en què ens toque viure. Per això des de la infància estem en continus reptes, i ritus de pas, per a anar superant proves i en aquesta mesura ens construïm amb allò que fem. No prenem les decisions cadascú pel nostre compte sinó en ambients i relacions determinades, amb un marge de maniobra que va acompanyant-nos, no determinista, encara que per fora i per dins tinguem molts condicionants.

No estem condemnats ni pels “Equivalents Generals de Valor” que ens estan dominant, ni pels interessos i els desitjos que ens constitueixen des del més íntim. Hi ha diversos moments en les nostres vides en què hem de prendre decisions, tenint en compte els condicionants cartografiats per dalt i per baix. Sempre estem en alguna xarxa, família, treball, poble o barri, cultura, etc. però també canviem en diversos moments de la vida. Hem après que els “esquemes conceptuals” es poden anar canviant segons **les “relacions operatives”** i no a l'inrevés. Que el que es fa deixa molta més petjada que el que es diu. Els conceptes són més eficients en la mesura en què responen a relacions viscudes. I per això podem veure, en el següent quadre, com al

llarg d'una vida hi ha “Relacions Operatives” (des dels desitjos i interessos) on cal prendre postures diverses (en els “conjunts d'acció” en què vivim, com veurem), i des d'ací justificar millors “Conceptes eficients”:

Esquema del “cicle vital” i les “relacions operatives”:

	Canvis Biològics	Relacions Operatives	Conceptes Eficients
Infància	Mamella-cara i moviments	Mamar i jugar Pares i Escoles	Seguretats Por/obediència
Adolescència i joventut	Creixement Hormones i major força	Ritus de pas Colles Aventures	Repudis i identificacions (tancades/obertes)
Procreació i professions	Capacitat laboral Tindre fills/es	Treballar, alimentar Educar, etc.	Responsabilitat davant els altres.
Maduresa	Primers alifacs	Rutines/conflictes Manar/jutjar	Autoritat Escepticisme
Vellesa	Sense forces, però amb experiència	Reconeixement Mediació	Mescles i assumptes pendents

Per exemple, la infància en la família marca per a tota la vida. Però la família pot ser de moltes maneres diferents, igual que l'escola, o les relacions de veïnatge. Segons siguin les **relacions (més que els conceptes) es produirà una certa seguretat** o situacions de por i inseguretats, una disponibilitat a la creativitat des dels jocs, o temors als majors. L'obediència pot tindre bastant sentit en els primers anys per nàixer les criatures humanes en si mateixes molt desvalgudes. Però aquesta relació es pot construir des del temor o des de la responsabilitat i amb l'experimentació compartida. No insistirem ací en moltes anàlisis des de Piaget, Vigotsky o Freire, de sobres conegudes.

Però sí que ve al cas insistir en l'etapa de l'adolescència, que és on solen produir-se els repudis al familiar pròxim, i la construcció de les “**identificacions**” que poden marcar les etapes posteriors de la vida. En sectors progressistes no se sol tindre clar quines polítiques són les convenientes en aquestes edats. En els programes molt racionalistes es desconfia de l'emergència dels desitjos que se solen produir de forma alterada i contradictòria, i els ritus de pas solen ser molt més atesos pels sectors més reaccionaris (el militar i masclista, esports molt antagònics, la pornografia, les aventures amb estimulants al límit, etc.). Però també podria haver-hi aventures que puguin ser per a la solidaritat, des de les colles, des de vagues d'instituts per causes justes, esports amb major col·laboració entre semblants, ús del sexe més responsable, gaudir de festes amb diversitat de conductes, etc.

Les identificacions solen ser provisionals, com els ritus de pas, però solen deixar marques. En tots els països podem reconèixer algunes **generacions** que són identificades per alguns esdeveniments que s'han viscut des dels desitjos i pràctiques creatives col·laboratives. No és perquè hi ha hagut unes teories especials que hagen produït aquests esdeveniments, sinó més aviat a l'inrevés. A partir que es van produir els esdeveniments de 1968, o dels anys 90, o de 2011, etc. es pot reconèixer que aquests ritus de pas han marcat una altra manera d'entendre la vida, i les seues conseqüències sociopolítiques. Hi ha identificacions molt tancades, per exemple amb ideologies o amb religions que s'adscriuen a una església o un partit, on la jerarquia està per endavant establida, i això fa estar a favor o en contra, dels propis o els aliens. Però també poden donar-se altres esdeveniments que servisquen per a rituals de pas a posicions més obertes i creatives, no tan jerarquitzaes, no tan patriarcals.

No tot pot ser “matar el pare” i estripar-se com Èdip, contra uns altres i un mateix. Hi ha altres possibilitats com Telèmac (esperar que arribe Ulisses, segons argumenta Recalcati, 2014), o fins i tot passar de la família (com la formació de Leonardo en un taller artesà). Superar la família de sang i d'origen suposa tot un repte, i és una cosa, en la formació pedagògica, que encara no està construïda totalment per a les edats adolescents. El fet que ara estiguem passant a una nova situació de moltes famílies variables, diferents i “desitjades”, pot ser una ocasió per a democratitzar les relacions des de l'edat i des del gènere. El patriarcat ha sigut denunciat per les dones, però també ha de ser replantejat pels adolescents (homes tant com dones) per ser unes pràctiques repressives de les **diversitats**, de les grans possibilitats de creativitat social en aquesta etapa d'emergència dels desitjos.

En les etapes de procreació-professions, maduresa, i vellesa, també es poden produir noves experiències com a “ritus de pas” (tipus de treball cooperatiu o jerarquitzaes, lluites per millores socials, avantguardismes elitistes, etc.) Com es pot comprovar no estem fent tant èmfasi en els continguts ideològics com en les maneres **d'articular “vincles”** i les relacions operatives. Perquè el que hem comprovat és que poder canviar les “relacions operatives” en la pràctica és una base molt més transformadora que els debats d’“esquemes conceptuals”. Si en un procés pràctic i vivencial podem cooperar, per exemple, les nocions comunes són més fàcils de trobar. Ens solen dividir qüestions conceptuals, ideològiques, i de protagonismes. Està mal vist traure els “egos” a barallar, però els disfressem de justificacions teòriques. Si se superen les rivalitats personals, i es pot cooperar per a un objectiu concret, és més factible construir les creativitats socials possibles.

Els/les majors, avis/es, que ja no som sols pares o mares, abans ens moríem prompte en acabar les nostres tasques laborals, però ara podem ser nous **actius potencials**. Ja no s'exerceix la mateixa força, però es pot reconèixer l'experiència acumulada en els cosos i la ment. Com a pensionistes, més que com a assalariats, ja no tenim caps (excepte l'es-

tat) i això ens sociopolititza millor. Ara ens podem dedicar a assumptes que teníem pendents, més artesans, més creatius, a noves amistats més obertes i menys dogmàtiques, la qual cosa ens pot donar un paper de mediació en conflictes familiars o socials. Són nous ritus de pas molt menys patriarcals que podem abordar, ja que tenim poc a perdre i molt a aportar, en la mesura en què augmenta l'esperança de vida en la nostra societat.

4. Estratègies participatives amb els “conjunts d'acció”.

En aquests debats de l'Institut P. Freire es planteja també “Qui són els oprimits?” Amb qui construïm i amb qui no? Es planteja “connectar relacions”, però es debat si és amb “empatia” o “compatia”, per exemple. O tal vegada amb “simpatia”? Un altre exemple d'aquesta mena de “diàleg de sabers” que ens separa més que ens connecta. Encara sort que David Abril (pg. 147) critica “posar-nos exquisits” en la mena de relacions a establir, tant en l'educació com en els moviments socials. Però encara així el debat continua obert, perquè quins són els límits, com es considera les altres persones? Per exemple, Pep Aparicio considera que “escollar sempre és productiu”, però (pg. 223) recupera la posició de “**transduir**”... que li sembla millor que “la de considerar-pensar-etiquetar... les i els altres com víctimes, els despolititza a elles i a ells, despolititza i desmobilitza les pràctiques educatives, socioculturals... de llibertat i, sobretot, obstaculitza-neutralitza qualsevol confiança-resistència, singular i comuna...”. Estem d'acord a no etiquetar, però escoltar per a què? I ací entren aleshores els “mapes estratègics” que fem des de fa anys amb els moviments socials, en els processos participatius, des dels “grups motors” que veurem més endavant.

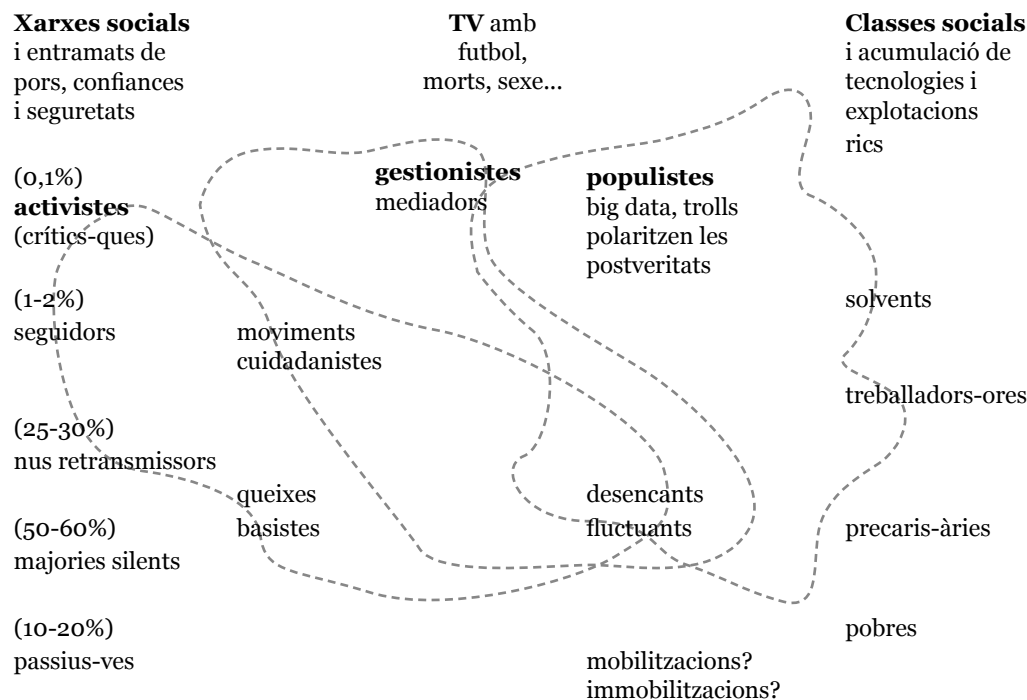
Vam aprendre els “**mapes estratègics**” amb Paulo Freire, (2008) però li donem una aplicació molt més àmplia i operativa amb les nostres pràctiques en tota mena de processos participatius. És una manera de reconèixer els grups socials dins de les classes, fraccions de classe i la seua pertinença ideològica, organitzativa i emotiva. Es consideren les ideologies, però no com un tot coherent en cada sector o grup sinó com a elements contradictoris que mostren diverses cares segons les “relacions operatives” on es construeixen. Com es podrà veure, les relacions marquen més que els conceptes, més que ideologies que justifiquen les pràctiques. Es tracta de relacions molt complexes no deterministes, que poden estar canviant més que els preconceptes en què cadascú haja sigut educat/da, com podem veure en els següents apartats. El gràfic que presentarem hauria d'estar solcat per relacions embullades, aparentment caòtiques, com si fora un manglar o un rizoma, on els “entramats” de relacions obeeixen a diverses variables i no sols a la de classes socials deterministes. Per a simplificar, els “conjunts d'acció” els emmarquem només entre un eix esquerra/mobilització i dreta/immobilitzacions, i un altre eix vertical entre els activistes i els passius, pel lloc de la comunicació que ocupen (una versió prèvia es pot seguir en Red CIMAS, 2015, encara que ací apareix una versió més aplicada a la comunicació).

Amb aquests “mapatges estratègics” proposem un gràfic sobre allò que ens està passant, i com es pot enfocar i desbordar. Per damunt de totes les persones i grups estan els “Equivalents de Valor” dominants, que es transmeten sobretot pels mitjans (TV, por a la gent, amb morts i catàstrofes, preocupe’s del sexe i el futbol, vegen barallar-se els tertulians), i tot això pot ser que ho comenten en els seus “mòbils” com una votació permanent i controlada. En la columna de la dreta de la imatge, està el camp on **les preguntes arriben marcades**, les agendes manejades i les possibilitats de debatre amb algú que t’insulta quasi nul·les. Per l’esquerra de l’esquema es poden veure els percentatges d’“activistes”, “seguidors”, i “**nodes retransmissors**”, fins a arribar a la gran “majoria silenciosa” (i el seu apèndix més passiu). Aquests percentatges els poden comprovar en les grans mobilitzacions, en les votacions, etc. d’igual manera que en el seu barri, el seu treball o entre amistats. Totes les persones estem en diversos d’aquests “entramats” i són aquests els que ens constitueixen com a actors socials.

¹ A partir de l’adaptació del mapeig estratègic de Paulo Freire, a una anàlisi de situació de xarxes socials i classes.

El camp dels “conjunts d’acció”¹

Equivalents generals de valors dominants:

Dins del gràfic apareix un “mapatge estratègic”, a títol d'exemple, on s'han su-bratllat els 3 “**conjunts d'acció**” més habituals. Ací podem reconèixer els grups ac-tivistes de crítica-crítica (marxistes, feministes, ecologistes, etc.) més o menys bara-llats entre si, cadascú amb el seu manifest i el seu programa diferencial. Només en al-guns casos (d'implicació i escolta) connecten amb alguns moviments “**cuidadanis-tes**” (és a dir, aquells que compten amb percentatges de “seguidors” i “retransmis-sors”). “Seguidors” són els que van una o dues vegades a l'any a una reunió àmplia (100 persones en una població de 10.000 per exemple, on els activistes són 10 com a molt). Però la clau perquè la gent es mobilitze està molt més en els “retransmissors” que no acudeixen a reunions, però que sí que fan la tasca de comentar en els seus en-tramats de vida quotidiana, els continguts d'allò que es vol. L'escolta activa és la que es preocupa d'estar atenta a tot això, i aprén del que puja des d'aquestes bases. Hi ha altres “conjunts d'acció” en el gràfic. Podem reconèixer els grups i partits de tipus mediador, “**gestionistes**” perquè tracten de gestionar per a la gent, però sense que aquesta participe en les tasques o mobilitzacions, perquè són els seus representants. Això porta al fet que puguen recollir de tot arreu segons les conjuntures, però tam-bé té per davall una massa de posicions fluctuants, que es van desencantant amb uns i altres. Fluctuants que a vegades estan en moviments socials, altres vegades voten amb els populistes de diversos signes, i unes altres no secunden res. Depén de les va-riables com s'articulen a cada moment. Però també estan els conjunts d'acció de tipus “**populista**”, que es poden sustentar en allò que es repeteix pels mitjans i pels mò-bils, sobre el que més es polaritza. Molta gent no vol aventures, sinó que “li donen” alguna seguretat (pot ser de canvi o de mantindre les tradicions). Les “postveritats” molt repetides poden ser una realitat per a molts “nodes retransmissors”, i això és el decisiu en el sentit comú construït.

Per a transformar el món (el nostre, el general) està bé tindre una ideologia i un programa, però molt més decisiu és tindre les forces necessàries per al canvi. Perquè ens podem quedar aïllats repetint les nostres veritats, però sols. Les forces es poden agrupar escoltant i **articulant accions** amb els conjunts d'acció més pròxims, di-vidint els conjunts oposats per les seues contradiccions, construint la seguretat d'un programa amb la gent de base (les queixes dels desencantats). Per això la ideologia ha d'estar oberta a escoltar la diversitat (d'accions i de sentit comú) i poder construir cooperativament mobilitzacions i organitzacions capaces de transformar les explota-cions, opressions, i els “equivalents generals de valor”. No sols votar un dia un pro-grama, sinó construir els grups motors amb els moviments (agrupacions, cercles) que cada dia apliquen estratègies inclusives.

No sembla que es pugui canviar de posició ideològica per aquests comentaris, ni sembla lògic pretendre-ho. El que es pretén és poder actuar amb coordinació, si es vol superar les forces que ens exploten i ens oprimeixen. Per a això cal acordar estra-

tègies apropiades des de la diversitat. Els mètodes democràticoparticipatius poden ajudar a **superar sectarismes**. Per exemple, per a les eleccions municipals 2015 a Espanya es van posar en marxa processos variats des de baix que sí que van construir aquestes candidatures que van tindre èxit. Però per a aquestes eleccions de 2019 ja alguns partits i lideratges s'han organitzat des de dalt, cosa que generarà moltes divisions i molt menys entusiasme per baix. Així que sembla que no sabem aprendre ni dels nostres errors ni dels nostres èxits. A Espanya no és necessari conèixer el dirigent o líder dels pensionistes o de les feministes per a participar en les seues mobilitzacions i les seues exigències a l'Estat. S'han realitzat fortes mobilitzacions, però ningú coneix les o els líders, ni sembla que faça molta falta. Podem aprendre de les seues formes d'organització, que ens ensenyen la democràcia de base, la democràcia participativa?

5. Grups motors “cuidanistes” i les seues pràctiques participatives.

En l'esquema dels “conjunts d'acció”, que hem presentat abans, li posàvem a uns moviments socials l'adjectiu de “cuidanistes”, i és perquè encara que molts poden ser de ciutadans, no tots ho fan amb “cures”. És un adjectiu amb el qual algunes feministes tracten de mostrar diferències per a fer que els estils sociopolítics puguen ser menys patriarcal, menys jerarquitzats i competitiu. Unes altres ho denominen com “feminitzar la política”, evitant competències de “mascles alfa” o d’“egos” excessius. Es tracta de **cuidar els grups i els processos**, no de competir per ser “el cap”. En els casos que hem seguit hi ha dones, joves, majors, etc. però el més notable sol ser l'existència de “grups motors”, és a dir, d'uns col·lectius informals que s'ajunten per a alguna tasca concreta, durant un temps que varia, més que per afinitats ideològiques o amb voluntat d'organització tancada. En el debat que ens serveix d'exemple, de l'Institut P. Freire, Dolors Monferrer comentava que hi ha (pg. 128) “dones analfabetes i sense mitjans econòmics, però que tenen un sentit col·lectiu, de comunitat, una interdependència entre elles i una capacitat de crear, admirable. Aprenc d'elles.” Aquest tipus de persones, en relacions de suport mutu amb professionals compromesos, poden ser part dels grups motors dels quals parlem. I així es van construint experiències que ens van entrenant en les “democràcies d'iniciatives des de baix”.

Un comentari final de Pep Aparicio en el mateix debat (pg. 220) rescata la “transducció” i el “desbordament”: “Un genuí desbordament i obertura a la dimensió actuant i eticopolítica de l'educació...opera a través de vincles, afectes, relacions i medicacions actuant sempre des d'unes dinàmiques eticopolítiques, “in acto” i... mobilitzant els cossos, trencant aïllaments, reals i ficticis... Organitzar-se per a conformar nous esdeveniments...”... “que no formule respostes sinó que plantege preguntes...”... “amb diferents i diverses porositats traspasa / es deixa traspasar/ es traspasa, de manera transductiva i pràctica...” Són conceptes que usem en la sociopraxi per a re-

flectir els analitzadors (provocacions) en els processos en què ens comprometem. **No ens agrada el paper d'“avantguardes”** conscienciadores, sinó de generar uns espais de creativitat social, des de les cures d'un grup motor mixt, heterogeni, fins a poder influir en conjunts d'acció més amplis.

Així com en els partits polítics veiem una competició interna permanent per ser els líders, i competicions externes per ser més representatius, en aquests “grups motors” hi ha uns estils més de **“rereguarda”**. Formen part més d'experiències d'allò que s'ha anomenat moviments socials o democràcies participatives, que democràcies representatives. Hi ha un estil més coral, on una pot ser la més coneguda o la que parla millor, però una altra persona potser qui cuida de les bones relacions i l'ambient intern, així com una altra pot encarregar-se de prendre nota dels acords i de recordar les tasques, o una altra d'algunes activitats que sap fer millor que els altres, etc. I a més no és per sempre, sinó que tracten de crear un bon ambient durant el temps que dure el procés, perquè si no és així, se'n van de mala gana i decau tot.

Alguns exemples de mètodes que hem vist posar en pràctica ens indiquen que hi ha noves maneres de ser “cuidadanistes” i construir **democràcies participatives**. Per exemple, quan s'inicia un procés d'implicació, molta gent s'avança a posar les seues propostes, que creu les més justes. Però primer caldria tindre en compte els “criteris” comuns que permeten que tal procés tinga una certa unitat de fons, que es detecten quines són les mancances principals, els dolors a superar, i després es pot veure si cada proposta correspon a les necessitats col·lectives. Sembla de bastant lògica però se sol fer poc. Volem cuidar més els processos democràtics però de seguida ens posem a barallar perquè “la meua solució és la millor”, quasi sense haver escoltat les altres raons, o els criteris comuns que permetrien valorar cadascuna de les solucions proposades, en funció d'acords prèviament presos. En una illa on calia gastar uns diners, per a un procés participatiu pel govern, ens van preguntar com fer-lo. Els vam dir que reuniren la gent que estava interessada, que acordaren uns criteris comuns, a partir de les experiències que tenien prèvies, i que es feren públics amb la convocatòria per a presentar els projectes. La gent va ser molt solidària a l'hora **d'aportar els criteris**. Quan es van presentar els projectes, cadascú defensava, en canvi, el seu. Eren les mateixes associacions i persones, però en un espai de diagnòstic i criteris els eixia més la solidaritat, i en un ambient de competir per projectes els eixia la vena de la rivalitat. No és que la gent siga bona o dolenta, sinó que els procediments ens fan semblar més competitius si ens empenen a això, o més solidaris si es donen les circumstàncies, com en aquest cas.

Se solen plantejar els debats i les decisions en forma de dilemes, ens provoquen a prendre partit a favor d'una solució o una altra, entre les més aplaudides en les xarxes socials o entre els tertulians d'una televisió. Però darrere de cada dilema sol haver-hi una pregunta tramposa, que ens obliga a decidir entre 2 coses que no és neces-

sari que ens agraden. I que sol ocultar altres posicions possibles que no s'anomenen o que es donen per no viables. Per exemple, el treball per als migrants o per als autòctons de cada lloc. Però també depèn de quins treballs fan millor unes i altres persones, al marge del seu origen, tal vegada per ser joves o majors, tindre habilitats o no, tindre experiència o no tindre-la, etc. En les nostres pràctiques solem **retornar la informació** a la gent perquè es pugui prendre una bona decisió. Però només quan hem escoltat més de 5 o 6 postures diferents, entre les quals pot haver-hi diverses “inclusives”, no excloents. És allò que anomenem com “pentalemes” o “multilemes” que superen els dilemes.

Alguna gent es diu assembleària i defensa que és el millor mètode democràtic, però cal tindre “cura” amb allò que es fa. Hi ha un **tipus d'assemblees** on la informació sols la manegen alguns, i se solen convertir en “plebiscits” on no caben més posicions que aquelles que ens diuen. Està bé que una o dues vegades a l'any es consulte amb tota la població que vulga assistir lliurement a una convocatòria, però la informació ha de ser prèviament elaborada per grups que sàprien què s'està tractant, i amb diversitat de posicions possibles, no sols dilemes, o si es donarà suport a un dirigent o un altre. Perquè una assemblea siga participativa hauria de poder opinar tota la gent, i això només és possible si es divideix en grups xicotets, durant un temps, o prèviament a la reunió. Solem fer tallers i reunions al llarg de l'any, amb informacions diverses i de contrast, i quan toca l'assemblea, també pot haver-hi grups xicotets que durant un temps puguen debatre aleatòriament.

I tampoc cal votar per una solució enfront d'unes altres. Es poden **repartir els punts**, com si foren monedes o cigrons, i que cadascú pugui distribuir-los entre les diverses alternatives que es presenten. A una li pot donar 5 punts i a una altra li dona 3 i a una altra cap, per exemple. O fer altres distribucions, de manera que cadascú a més de veure i defensar la pròpia solució, veja i s'assabente de les altres possibles que s'han presentat, que no cal que siguin incompatibles amb la pròpia. I que fins i tot poden sumar-se o acoblar-se després de la votació ponderada. De fet allò que solem fer, després d'aquestes ponderacions amb punts de la gent, és tractar que es puguen sumar i articular les més recolzades en un diàleg obert. Ja la gent ha vist que algunes propostes han tret pocs punts i altres molts suports, per la qual cosa és més fàcil el consens a partir d'aquestes valoracions prèvies.

Fins ací no hem necessitat “representants”, perquè es poden construir els autodiagnòstics i les ponderacions només amb “grups motors”, i algú que faça de facilitador/a o cuidador/a. Com en aquests processos amb democràcies participatives la gent es va coneixent, es veu qui té interès i sap de tal o tal altra cosa, qui és més cuidador/a, qui pot tindre millor relació per als mitjans, qui parla amb desimboltura en públic, qui fa de mediador i facilita en les reunions, qui és sistemàtic/a a prendre notes dels acords, qui està preocupat/da a recordar tasques, etc. De tal manera

que pot haver-hi una **distribució de funcions**, fins i tot el paper de portaveu per a unes o altres coses (que no cal que siga la mateixa persona per a tot). El fet que es distribuïsquen les tasques i els papers, i que a més puguem ser rotatius segons allò que es va experimentant, pot ser una gran escola democràtica. En canvi se sol fer primer l'elecció de qui és el responsable, i després per a què. És a dir, la casa començant per la teulada, des del nostre punt de vista.

Un paper molt important és poder tindre un “**observatori**”, i fer sessions cada cert temps, prèviament al fet que es detecten desviaments dels criteris inicials o dels estils de cuidar el procés. Hi ha qui diu que la democràcia participativa consisteix a controlar el poder, però això suposa que ja hi ha un poder distant al qual cal controlar, i que això es fa després que ja va exercir el seu poder. No sembla dolent que es controlen els poders existents, però és molt millor que es pugui prevenir allò que no ens agrada que passe. Un/a observador/a o un observatori ens permeten tindre un estil de “coherenciòmetre” abans que haver de controlar els poders propis o aliens. És a dir, per exemple, un quadre de doble entrada on anar col·locant els criteris o els objectius enunciats en conjunt al principi, i creuar-los amb les activitats que de fet es faran o s'han realitzat, per a veure prioritats o desviacions.

No és tan complicat formar-nos en aquestes pràctiques de democràcies participatives i usar aquestes pedagogies transformadores, aquests ritus de pas per a la construcció un poc més col·laborativa. No estem “conscienciant” a ningú sobre la nostra ideologia o la nostra religió. Més aviat estem respectant que cadascú participa dels seus principis sempre que no els vulga imposar als altres. I per la **pràctica de construcció col·laborativa** anem adonant-nos què té d'interessant cada posició que anem coneixent. És des de la diversitat des d'on es pot exercir aquest tipus de creativitats, no des de la uniformitat de posicions en què ens vulguen adoctrinar uns o altres. En la mesura en què puguem fer “habituals” aquest tipus de pràctiques i de processos, que van construint una cultura de “cuidadanisme”, de no delegar en els “llestos”, els “millors”, etc. sinó confiar en les pròpies forces col·laboratives, en les capacitats en què ens anem entrenant, és com podem anar superant els descoratjaments en què ens han anat ficant aquells que ens feien tantes promeses, ens conscienciaven.

Hi ha gent que s'adhereix a la servitud voluntària quan li hem fallat per l'estómac i per les fantasies, que s'apunta a altres fantasies a veure si aquelles altres persones no ens fallen. Tal vegada algú va prometre el socialisme i després es va quedar en el poc que li va deixar fer la “globalització neoliberal”, o fins i tot alguns companys de ruta es van deixar temptar per la cobdícia o pel clientelisme. No és la primera vegada que succeeix, i la gent prova amb altres persones a veure si aquestes “sí que ens representen” i ens donen més “seguretats”. Però el problema que tractem de plantejar és que només amb les experiències que construeixen més enllà d'unes persones-res-

ponsables, que construeixen des d'altres pràctiques col·lectives no tan delegades, es pot evitar les temptacions del poder. Tots i totes som humans i si ens posem en la carrera a veure qui és més llest o llesta i amb qui he de competir, aleshores ens ix el pitjor. Mentre que si ens exercitem en altres tipus de **processos més col·laboractius de base** aleshores ens ixen els aspectes més solidaris i més creatius. Almenys entre els sectors populars, és el que ens sembla que necessitem.

Referències bibliogràfiques

- ALEXANDER, Ch. *La ciudad no es un árbol*. Architectural Forum, nº 1, volumen 122. 1965.
- BARTRA, R. *Antropología del cerebro*. Ed. Pre-textos. València, 2006.
- BAUMAN, Z. *Amor líquido: acerca de la fragilidad de los vínculos humanos*. FCE. Madrid, 2005.
- BOURDIEU, P. *La dominación masculina*. Anagrama. Barcelona, 2005.
- BRAIDOTTI, R. *Transposiciones. Sobre la ética nómada*. Ed. Gedisa. Barcelona, 2006.
- CARRASCO, C. *Sostenibilidad de la vida y ceguera patriarcal. Una reflexión necesaria*. Atlánticas – Revista Internacional de Estudios Feministas, 2016.
- CORELLA, I., BOROX, P., APARICIO, P. *Nueva educación permanente: saber, emancipación y practicabilidad de la vida*. Instituto Paulo Freire España. Xàtiva (València). 2019.
- DAMASIO, A. *Y el cerebro creo al hombre*. Ed. Destino. Barcelona, 2010.
- DELEUZE, G. y GUATTARI, F. *El Anti-Edipo. Capitalismo y esquizofrenia*. Paidós. Barcelona, 1985.
- DE VITA, A. *El trabajo en las economías diversas como aprendizaje que crea valor*. En Corella et al. *Nueva educación permanente*. Instituto Paulo Freire. Xàtiva (València) 2019.
- DEBORD, G. *La sociedad del espectáculo*. Castellote Ed. Madrid, 1976.
- ERIKSON, E. *El ciclo vital completado*. Ed. Paidós. Barcelona, 2000.
- FANON, F. *Los condenados de la tierra*. Txalaparta. Tafalla, 1999.
- FOUCAULT, M. et alii. *Espacios de poder*. Ed. La Piqueta. Madrid, 1981.
- FREIRE, P. *Pedagogía del oprimido*. Siglo XXI. México. 1970.
- FREIRE, P. y SHOR, I. *Miedo y osadía. La cotidianidad del profesor*. Ed. CREC e Instituto Paulo Freire España. Xàtiva (València) 2008.
- GALTUNG, J. *Transcender y transformar*. Quimera Ed. México, 2004.
- GAY, G. *Las piedras falaces de Marrakech - penúltimas reflexiones sobre historia natural*. Ed. Crítica. Barcelona, 2001.
- GRANOVETTER, M. La fuerza de los vínculos débiles. *Revista Análisis de Redes Sociales, Política y Sociedad* (nº 33). Universidad Complutense de Madrid, 2000.

- GUATTARI, F. *Psicoanálisis y transversalidad*. Siglo XXI. Buenos Aires, 1976.
- GUTIÉRREZ, R. *Políticas en femenino: transformaciones y subversiones no centradas en el estado*. Revista Contrapunto (n.º 7). UDELAR. Montevideo, 2015.
- HARVEY, D. *Espacios de esperanza*. Ed. Akal. Madrid, 2000.
- IBÁÑEZ, J. *Por una sociología de la vida cotidiana*. Siglo XXI. Madrid, 1994.
- LANS, A. *Una Clínica Esquizoanalítica*. Imaginante Ed. Argentina, 2018.
- LAVAL, Ch. y DARDOT, P. *Común. Ensayo sobre la revolución en el siglo XXI*. Ed. Gedisa. Barcelona, 2015.
- MATURANA, H. *Del ser al hacer*. Comunicaciones Noreste. Santiago, 2008.
- PICHON-RIVIÈRE, E. *El proceso creador*, ed. Nueva Visión, Buenos Aires, 1987.
- PICHON-RIVIÈRE, E. *El proceso grupal*, ed. Nueva Visión, Buenos Aires, 1999.
- RECALCATI, M. *El complejo de Telémaco*. Padres e hijos tras el ocaso del progenitor. Ed. Anagrama. Barcelona, 2014.
- RED CIMAS. *Metodologías participativas: sociopraxis para la creatividad social*. Ed. Dextra. Madrid, 2015.
- RIVERA, S. El potencial epistemológico y teórico de la historia oral: de la lógica instrumental a la descolonización de la historia. Revista Temas Sociales (n.º 11) IDIS-UMSA. La Paz, 1987.
- OROZCO, A. *Subversión feminista de la economía: aportes para un debate sobre el conflicto capital-vida*. Ed. Traficantes de Sueños. Madrid, 2014.
- SAMPEDRO, V. *Dietética digital: para adelgazar al gran hermano*. Icaria Ed. Barcelona, 2018.
- SCOTT, J. *Los dominados y el arte de la resistencia*. Ed. Txalaparta. Tafalla, 2003.
- VARELA, F. *Conocer. Las ciencias cognitivas: tendencias y perspectivas*. Ed. Gedisa. Barcelona, 1998.
- VILLASANTE, T. *Desbordes creativos*. La Catarata. Madrid, 2006.
- VILLASANTE, T. *Redes de vida desbordantes; fundamentos para el cambio desde la vida cotidiana*. Ed. La Catarata. Madrid, 2014.
- VILLASANTE, T. *Democracias transformadoras: experiencias emergentes y alternativas desde los comunes*. El Viejo Topo. Barcelona, 2017.
- ZIBECHI, R. *Movimientos sociales en América Latina. El "mundo otro" en movimiento*. Zambra. Málaga, 2018.

Revista semestral
estiu 2020 · Núm. 43
12 €

TAREPA - PV

Taller per a l'Acció Renovadora
de l'Educació Permanent d'Adults

L'ULLAL Edicions

Q

AJUNTAMENT DE
LA POBLA DE FARNALS